

Sercan Sevgili¹

Araştırmacı

Mekânsal Araştırmalar Merkezi

DEPREM UNUTMAZ, PEKİ YA BİZ? 6 ŞUBAT'IN İKİNCİ YILINDA DİRENÇLİ KENTLER NEREDE?

DEĞERLENDİRME NOTU

Kentler artık giderek farklı siyasi ve ekonomik boyutlar kazanırken dünya genelinde bu konular üzerine yoğun tartışmalar yürütülüyor. Küresel ölçekte kent yönetimi, yerel özerklik, dirençlilik politikaları ve sürdürülebilir kalkınma gibi konular tartışılmaktadır. Anayasalcılık ve Mega Kentler kitabında, “Belediye başkanlarının küresel sahnede güçlerini artırarak iklim değişikliği gibi konularda koordineli eylemler ürettiği ve birçok ulusal hükümetin geride kaldığı alanlarda inisiyatif alarak harekete geçtikleri” belirtiliyor.² Bu sebepten ötürü dünya genelinde artık birçok uluslararası kent ağı kuruluyor.

Günümüzde yaşanan afetler yalnızca ulusal hükümetlerin müdahalesiyle çözülebilecek seviyede değil. Kentlerin de her afetten etkilendiği düşünülürken, çözüm için artık önemli birer aktör olmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. İklim krizinden depremlere, göç hareketlerinden ekonomik dalgalanmalara kadar birçok küresel meseleye çözüm üretmek için şehirlerin uluslararası iş birlikleri içinde yer alması gerekmektedir. Bu noktada akla gelen önemli sorular var: Kentsel alanların “ikiz dönüşüm” (dijitalleşme ve yeşil dönüşüm) sürecine hazır olması için yeni şehirler mi inşa edilmeli yoksa mevcut kentler mi dönüştürülmeli? Kentlerin kendilerine ait yasalarının olması gerektiği fikri, giderek daha fazla kabul gören bir konu mu? Dünya genelinde bu gibi meseleler üzerine yoğun tartışmalar yürütülürken Türkiye’de hala yerel ve merkezi yönetim arasındaki yetki alanları tartışılmaktadır.

Türkiye bir deprem ülkesi olmasına rağmen, herhangi bir kentinin “Dirençli Kentler” ağına dâhil olmaması, bu durumun en açık göstergesidir. Bilimsel veriye dayalı, yerel yönetimleri

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1461/Sercan+Sevgili>

² Constitutionalism and The Megacity, 2020

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

güçlendiren, sürdürülebilir ve toplum katılımını teşvik eden bir planlama anlayışı geliştirilmeden kentlerimizin afetlere karşı gerçekten dirençli hale gelmesi mümkün değildir.

Şekil 1: Dirençli Kentler Ağında Olan Kentler

Kaynak: Resilient Cities Network

Deprem'in İkinci Yılında Türkiye'de Kentlerin Direncini Artırmak İçin Ne Yaptık?

6 Şubat 2023'te Türkiye'yi derinden sarsan depremler, ülkenin kentsel dayanıklılığını test eden en büyük felaketlerden biri olarak tarihe geçti. Aradan geçen iki yılda, şehirlerin depreme karşı daha dirençli hale getirilmesi için atılan adımları ve eksiklikleri değerlendirdiğimizde, tablo ne yazık ki umut verici olmaktan uzak görünüyor. Deprem'in ardından yürütülen yeniden inşa çalışmaları hızla ilerlese de, sürecin planlama, şeffaflık ve sosyal boyutları açısından ciddi eksiklikler barındırdığı görülmektedir. Deprem sonrası hükümet, büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ve yeni konut inşaatları ile fiziksel altyapının güçlendirilmesine odaklanmıştır. Ancak, bu süreçte alınan kararlar mülkiyet haklarını ve sosyal dengeleri gözetmeyen bir anlayışla yürütülmektedir. Rezerv alan ilan edilen bölgelerde yaşayan vatandaşlar, on yıllardır ikamet ettikleri yerlerden kısa sürede tahliye edilmek zorunda kalmış, bu durum anayasal hakların ihlali boyutuna ulaşmıştır. Yerinden edilme sürecinde yeterli sosyal destek mekanizmalarının sağlanmaması, depremzedelerin geleceğe dair belirsizlik içinde kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, depremzedelerin kendi evlerini yaptırabilmesi için "yerinde dönüşüm projesi" kapsamında konut ve işyerleri için hibe, kredi ve proje desteği sağladığını duyurmuştur. Ancak, bu desteklerin kapsamı ve işleyişi, özellikle mali kayıp yaşayan ve tüm varlıklarını kaybetmiş vatandaşlar için ciddi ekonomik yükler oluşturmaktadır. Kredilerle borçlandırılan depremzedeler için uzun vadede finansal sürdürülebilirliği olmayan bir model ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, kiracılar için herhangi bir destek mekanizması oluşturulmamış olup barınma hakları göz ardı edilmiştir. Özetle, depremin ikinci yılında yıkımın boyutlarını ve toparlanma süreçlerini tecrübe etmişken kentlerin dirençliliği için radikal bir adım atılmamıştır. Peki, nedir bu dirençlilik kavramı ve neye nereden başlamak gerekli?

Dirençlilik Nedir ve Nasıl Sağlanır?

Modern toplumlar giderek artan çevresel, ekonomik ve sosyal tehditlerle karşı karşıya. Küresel ısınmanın tetiklediği afetler, kentleşmenin hızlanmasıyla ortaya çıkan kırılğanlıklar ve siyasal belirsizlikler, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından yeni kavramsal çerçevelerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dirençlilik (resilience) kavramı, tam da bu bağlamda, bir sistemin ya da toplumun krizler karşısında dayanıklılığını koruyarak değişime uyum sağlama kapasitesini ifade eder. Bu kavram, yalnızca bir yeniden yapılanma süreci olarak değil, geleceğe yönelik proaktif bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır. Kentler, dirençliliğin en kritik bileşenlerinden biri olarak öne çıkar. Sadece fiziksel yapılarıyla değil, yönetim süreçleri, ekonomik düzenleri ve toplumsal ilişkileriyle de afetlere, krizlere ve ani değişimlere karşı esneklik gösterebilmelidirler. Bu bağlamda, kentlerin dayanıklılığı yalnızca sağlam binalar inşa etmekle değil, aynı zamanda sosyal bağları güçlendiren, ekonomik istikrarı artıran ve kriz anlarında toplulukları harekete geçirebilen mekanizmalarla sağlanabilir.³

Dirençlilik kavramı aynı zamanda, toplumların kendi kaderlerini şekillendirme gücüne sahip olmalarını gerektirir. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in dirençlilik tanımı, "Bir sistemin, topluluğun veya toplumun, tehditlere ve değişimlere karşı temel yapılarını ve işlevlerini koruyarak zamanında ve etkili bir şekilde uyum sağlama, kendini toparlama ve güçlenerek dönüşme becerisi" olarak belirlenmiştir. Bu perspektif, sadece afet sonrası iyileşme süreçlerini değil, riskleri en aza indirecek proaktif politikaların benimsenmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, kentsel dirençlilik yalnızca teknik altyapıyı güçlendirmeye yönelik projelerle değil, demokratik yönetim, sosyal kapsayıcılık ve ekonomik sürdürülebilirlik ekseninde ele alınmalıdır. Ancak, merkeziyetçilikle dirençli kentler inşa edilemez. Türkiye'de karar alma süreçlerinin büyük ölçüde merkeziyetçi bir anlayışla yürütülmesi, yerel yönetimlerin kentleri afetlere karşı hazırlıklı hale getirmesini zorlaştırmaktadır. Oysa dirençli kentler yaratmada yerel yönetimlerin etkin olması gerektiği birçok uluslararası örnekle kanıtlanmıştır. Merkeziyetçi yapılar kriz anlarında yavaş karar alma süreçlerine yol açarken yerel yönetimler daha hızlı ve etkili müdahaleler geliştirebilir.⁴ Türkiye'de kentlerin dirençlilik kazanabilmesi için yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi, belediyelerin küresel ağlara entegre edilmesi ve merkezi hükümetin bu süreci destekleyici politikalar üretmesi gerekmektedir. Ulusal hedeflere ek her ilin kendi performansını arttırmaya yönelik stratejilerinin ve hedeflerinin olması gerekmektedir.

Bu nedenle eksiklerin neler olduğunun ve doğru hedeflerin tespitinin yapılması için Türkiye'de kentlerin bu bağlamda detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Küresel anlamda kentlerin birçoğunun dirençlilik endeksleri bulunuyor. Bu hususta atılacak ilk adımın kentlerin dirençlilik endekslerinin sosyal, ekonomik ve mekânsal bağlamda incelenerek eksiklerinin belirlenmesi olacaktır. Bunu takiben belediyelerin hangi alanlara yatırım yapmaları gerektiğine öncülük edecek bir sertifikasyon sistemi hazırlanması gerekmektedir. Bu gelişmelerle birlikte özellikle metropollerin küresel kent ağlarına katılım süreçlerinin hızlandırılması gerekmektedir. Dirençli kentlerin oluşturulması yalnızca merkezi hükümetin yetki alanı ile gelişebilecek bir olgu

³ Büyükcivelek, A. B. (2024). *Dirençlilik, 9. Kent Araştırmaları Kongresi ve Düşünceler*. TEPAV Değerlendirme Notu, Aralık 2024, N202476. Erişim adresi: https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/files/1733388244420-0.Direnclilik_9.pdf

⁴ TEPAV. (2012). *Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye'nin Dirençliliği Üzerine Notlar*. TEPAV Blog. Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/4113>

değildir. Yerel yönetimlerin bu konuda daha fazla uluslararası arenada söz sahibi olmaları gerekmektedir.

Türkiye Kentlerinin Afetlere Karşı Kırılganlık ve Dirençlilik Analizi

TEPAV tarafından, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından afetin ekonomik ve sosyal etkilerini analiz etmek amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. “2023 Yılında Gerçekleşen Kahramanmaraş Merkezli Deprem Etkileri ve Politika Önerileri”⁵ başlıklı çalışmada, depremin bölgesel ve ulusal düzeyde yarattığı ekonomik etkiler, altyapı hasarları ve sosyal yapıya olan yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada, afet yönetimi süreçlerindeki eksiklikler değerlendirilmiş ve afet risklerini azaltmaya yönelik politika önerileri sunulmuştur. Buna ek olarak, “Deprem Bölgesinde Sürdürülebilir İşgücü İstihdamı: İhtiyaçlar ve Fırsatlar” başlıklı çalışmada⁶, deprem sonrası bölgedeki iş gücü piyasasının dönüşümü, yaşanan iş kayıpları ve istihdamın sürdürülebilir bir şekilde yeniden inşa edilmesi için atılması gereken adımlar analiz edilmiştir. Deprem sonrası ekonomik toparlanmanın hızlandırılması için iş gücüne yönelik destek mekanizmalarının ve yeniden yapılanma süreçlerinin nasıl şekillendirilmesi gerektiği üzerine öneriler geliştirilmiştir. Bunlara ek olarak yayımlanan saha raporları⁷ ile öncelikli destek alanlarının belirlendiği raporlar bulunmaktadır. Ayrıca depremin birinci senesinde toparlanma sürecinin ne düzeyde olduğu bir değerlendirme de bulunmaktadır.⁸

Tüm bu çalışmaların ışığında yaşanan felaketlerin tekrar etmemesi ve kentlerin afetlere karşı daha hazırlıklı hale gelmesi amacıyla, Türkiye genelindeki şehirlerin afetlere karşı kırılganlıklarını ve dirençlilik seviyelerini ölçen kapsamlı bir endeks çalışmasına başlanmıştır. Bu çalışma, kentlerin afet risklerine karşı mevcut durumlarını anlamak, zayıf noktalarını tespit etmek ve uzun vadeli dirençlilik stratejileri geliştirmeye katkı sunmak üzere tasarlanmaktadır. Çalışmanın temelinde, tehlike grupları, mekânsal zarar görülebilirlik, risk azaltım kapasitesi, adaptasyon yetkinlikleri ve toplumsal dirençlilik gibi alt bileşenler yer almaktadır. Tehlike grupları, farklı doğal ve insan kaynaklı afet risklerinin belirlenmesi ve bölgesel farklılıkların analiz edilmesini içerecektir. Mekânsal zarar görülebilirlik, kentlerin fiziksel altyapılarının ve yapı stoklarının dayanıklılığı ile afetlere maruz kalma derecesini incelemeyi amaçlamaktadır. Risk azaltım kapasitesi, yerel yönetimlerin afet yönetimi politikaları, mevcut afet önleme stratejileri ve kentsel dayanıklılığı artırmaya yönelik uygulamalarının değerlendirilmesine odaklanacaktır. Adaptasyon yetkinlikleri, kentlerin afet sonrası toparlanma süreçlerini, kriz anında sağlanan hizmetlerin etkinliğini ve afet sonrası yeniden yapılanma kapasitesini ele alacaktır. Toplumsal dirençlilik ise toplumun afetlere hazırlık düzeyi, sosyal dayanışma ağlarının gücü ve yerel yönetimler ile toplum arasındaki iş birliği mekanizmalarının etkinliği gibi faktörleri içerecektir. Henüz geliştirilme aşamasında olan bu endeks ile Türkiye’deki kentlerin afetlere karşı mevcut dirençlilik seviyeleri değerlendirilerek hangi alanlarda iyileştirme gerektiği tespit edilecektir. Bununla, şehirlerin afetlere karşı daha dayanıklı hale gelmesine katkı sunacak veri temelli politikaların oluşturulması hedeflenmektedir. Endeksin ortaya koyacağı bulgular, ulusal ve yerel düzeyde afet risk yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemli bir yol gösterici olacak, afetlere hazırlık ve müdahale süreçlerinin bilimsel temellere dayalı olarak şekillendirilmesine katkıda bulunacaktır.

⁵ <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10547>

⁶ <https://tepav.org.tr/tr/haberler/s/10610>

⁷ <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10568>

⁸ <https://tepav.org.tr/tr/haberler/s/10706>